

ARUTLUSI KIRJANDUSTE VAHERUUMIS(T)

Interlitteraria 17. World Literature and National Literatures. Peatoimetaja Jüri Talvet. Tegevtoimetaja Katre Talviste. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2012. 413 lk.

Kolmkümmend autorit, neist kümme eestlast, kuus rumeenlast, kolm lätlast, kaks leedulast, kaks sloveeni, kaks hiinlast, ameeriklane, slovakk, luksemburglane, prantslane, Eestis õpetav sakslane – niisugune on kirjandusteadlaste koosseis, kes astub esile seekordses „kirjanduste vaheruumis”, milleks ju väikese sõnalisandiga võib Eesti Võrdleva Kirjandusteaduse Assotsiatsiooni (EVKA) 1996. aastal asutatud ja nüüd 17. numbrini jõudnud rahvusvahelise eelretsenseeritava ajakirja Interlitteraria pealkirja tõlkida.

Valdavas enamuses (28) ingliskeelse te artiklite kõrval on üks prantsuse ja kaks hispaania keeles, millega osutatakse nendegi akadeemilises maailmas oluliste suhtluskeelte kõrgele staatusele, samuti avaldatakse tunnustust prantsuse ja hispaania keeles määratul hulgal ilmuvale objekt- ja metakirjandusele. Varasemates Interlitteraria numbrites on ilmunud ka saksakeelseid artikleid, ikka selsamal põhimõttel, lääne suurte ja mitmegi maa koloniaalses minevikus üle maailma levinud keelte esindatust märgistades. Küllap oleks omal kohal vene keelgi kui maailmakirjandust paljude nimetustega täiendanud kultuuriruumi keel, kui see ei tooks endaga kaasa kohustust vahetada tähestikku.

Kõik need aastad (EVKA asutati 1994) on nii Tartus peetavate võrdle-

va kirjandusuurimise rahvusvaheliste konverentside patrooniks kui ka ajakirja peatoimetajaks olnud TÜ maailmakirjanduse professor Jüri Talvet. Ma ei kõhkle võrdlemast tema panust eesti humanitaariasse teise suure Tartu teadlase Juri Lotmani omaga (1922–1993). See, mis Lotmanil seostub (kirjandus)kultuuris semiosfääri, piiri, keskuse ja perifeeria mõistetega, mida ta on teoreetiliselt avanud vene kirjandus- ja kultuuripraktikate näitel¹ ning mis leiavad vaadeldavas kogumikuski ilmunud Talveti artiklis taas viitamist (lk 96), on Talveti jaoks küsimus kultuuri „äärtest”, horisondist, partikulaarse ja universaalse kultuurikogemuse vahelistest sildadest, kultuuriuurin-gute sünteetilis-sümbiootilisest diskursusest.² Lotmani semiootikakoolkonna kõrvale võib seada Talveti elutöö Eesti hispanoloogia alal. Mõlemal õpetlasel on olnud ka ajakirja või aastaraamatu näol n-ö oma väljaanne.

Interlitteraria 17. numbrit sisse juhatades meenutabki selle toimetaja, missugune on olnud humanitaarteaduste missioon läbi aegade: suunata maailma vaimselt, filosoofiliselt ning ideo-

¹ Loetletagu siinkohal üksnes mõningaid eesti keeles ilmunud Juri Lotmani teoseid: Kultuurisemiootika. Tallinn: Olion, 1990; Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, 1999; Filmisemiootika. Tallinn: Varrak, 2004; Kunstilise teksti struktuur. Tallinn: Tänapäev, 2006; Hirm ja segadus. Tallinn: Varrak, 2007; Kultuuritüpoloogiast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.

² Vt J. Talvet, Tõrjumatu äär. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk 23; aga ka J. Talvet, Sümbiootiline kultuur. Mõtisklus U-st. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

loogiliselt. Talvet möönab, et paraku muudab aina paisuv teadusbürokraatia selle missiooni täitmise üha raskemaks. Võrdlev kirjandusuurimine ongi pidanud triivima partikularismi ja universalismi Skylla ja Charybdis vahel (lk 7). Teadusbürokraatia pole jätnud puudutamata ka Interlitterariat. Tegemist on ideede vahetamise rahvusvahelise foorumiga: ajakiri levib ICLA (Rahvusvahelise Võrdleva Kirjanduse Assotsiatsiooni) võrgustiku kaudu üle maailma ning aastatel 2007–2011 tunnistas seda ka USA-keskne Thompson Reuters Web of Knowledge (ISI), mis võimaldas liigitada ajakirjas ilmunud artikleid klassifikaatoriga 1.1. Tänapäevaks on seda klassifikatsiooni revideeritud ning ajakiri on taas taandatud 1.2-le, mis viitab Euroopas küll olulisele, aga siiski vaid ühe riigi piires ilmuvale väljaandele (nn NAT-kategooria).³

Interlitteraria nimele vastab ka ajakirja selle numbri põhiteema „maailmakirjandus ja rahvuskirjandused“ ehk üldise ja üksiku(te) suhestatus. Artiklite lõpus viidatud kirjanduses korduvad nimed – siit, muide, ka minu ettepanek varustada üks või edaspidi kuuldavasti juba kaks numbrit aastas ilmuv väljaanne nimeregistriga, sest „ajakirjaks“ teeb väljaande küll selle perioodilisus, kuid fookus ja maht tõstavad Interlitteraria aastaraamatu seisusse – võimaldavad fikseerida need kesksed autorid, kellest teema teoreetilisel käsitlemisel tõukutakse või kellega ollakse dialoogis. Nendeks on Stanfordi Ülikooli professor Franco Moretti ja tema kaks artiklit, 2000. aastal ilmunud „Conjectures on

³ Teadusettegemise mõju ja „hea teadlase“ profiili tsiteeritavusele taandav akadeemik Jüri Allik on nimekirja, millesse Interlitteraria on lülitatud (European Reference Index for Humanities), iseloomustanud kui Euroopa maksumaksja raha eest WoS-iga peetud võitluses surnult sündinud nimekirja, avamata küll lähemalt, kuidas see võitlus käis ja miks tuleb seda nimekirja käsitada just „surnult sündinuna“. Vt J. Allik, Hea teadlase retseptiraamat. – Akadeemia 2013, nr 4, lk 634.

World Literature” ning 2003. aastal liisandunud „More Conjectures”⁴; Duke'i Ülikooli külalisprofessor Pascale Casanova artikkel „Literature as a World”⁵ ning Harvardi Ülikooli võrdleva kirjanduse professor David Damroschi teos „What is World Literature?” (2003) ja artikkel „World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age” (2006)⁶.

Kogumiku avaartiklis „Comparative Literature and the Origins of World Literature in National Literatures” võtabki Georgia Ülikooli (USA) professor, ICLA presidendiks olnud Dorothy Figueira kriitilise vaatluse alla Ameerika Ühendriikides levinud pragmaatilise (ülikooli kirjandusõppe vajadustest lähtuva) kujutluse maailmakirjandusest, mida on mõjutanud multikulturalism ja postkoloniaalne kriitika (alates Edward Saidi „Orientalismi” ilmumisest 1978). Figueira osutab, et termin *postkoloniaalne* muutus kiiresti nii ülemääratletuks, et rebenes mõttetuseks (lk 11).⁷ Postkoloniaalne vaatepunkt erineb autori väitel radikaalselt võrdlevast kir-

⁴ F. Moretti, Conjectures on World Literature. – New Left Review 2000, nr 1, lk 54–68; More Conjectures. – New Left Review 2003, nr 20, lk 73–81.

⁵ P. Casanova, Literature as a World. – New Left Review 2005, nr 31, lk 71–90.

⁶ D. Damrosch, World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age. – H. Saussy (toim), Comparative Literature in an Age of Globalisation. Baltimore: John Hopkins University Press, 2006, lk 43–54.

⁷ Eesti kirjandusuurimise praktikas on Tiit Hennoste juurutanud „postkolonialismi” kontseпти eesti kirjandusloo liikumapaneva jõuna kuni *non plus ultra* „enesekolonisatsioonini”. Vt T. Hennoste, Postkolonialism ja Eesti. Väga väike leksikon. – T. Hennoste, Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulumipilk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003, lk 303–314; T. Hennoste, Noor-Eesti enesekoloniseerimisprojekt. Teine osa. Olulised kirjandusmõtteviisid ja nende suhted kolonialismiga 20. sajandi algupoole eesti kirjanduses. – Methis 2008, nr 1/2, lk 262–275. Hennoste kontseпти kriitikat vt nt J. Kivi määre, Noor-Eesti tähendust otsides: vanu ja uusi mõtteid. – Methis 2008, kd 1–2, lk 38–39.

jandusuurimisest, sest selles puudub võrdleva kirjanduse lingvistiline pädevus ja tahe siduda end alternatiivsete teoreetiliste ja diskursiivsete lähene-mistega. Nii jõuab Figueira järeldusele, et nagu multikulturalism ja postkolo-niaalne kriitika, nii toidab praegu ka „maailmakirjanduse” mõiste tegelikult Ameerika Ühendriikide ükskeelset arrogantsi ja kultuurilist isolatsionis-mi, selle asemel et tunnistada liberaal-set agendat (lk 13).

„Maailmakirjanduse” universalism n-õ ameerika moodi toetavat uurija mee-lest ignorantsust väljaspool inglise keelt (*resp.* võõrkeeltes) ilmutavate kirjanduste ning Ameerika antoloogiatest väljapoole jäävate kirjanduskaanonite suhtes. Kül-lap tunneb eesti kirjandusuurija teravalt seda omal nahalgi, kui peab tõdema, et eestikeelse kirjanduse aktsepteeritavus maailmakirjanduse kontekstis pannak-se sõltuma selle tõlgetest impeeriumi keeltesse (Figueira peab siin silmas ilm-selt teisigi keeli, mille kaudu väikestes keeltes ilmuvad kirjandused saavad n-õ maailmakirjanduslikus mõttes nähta-vaks; seega, inglise keele kõrval ka veel prantsuse ja hispaania keelt) ning lääne episteemidest (lk 15).

Dorothy Figueira lõpetab oma artikli küllaltki pessimistlikult: maailmakir-jandus pole midagi enam kui „tarbi-jaliku pedagoogika” järgmist põlvkonda esindava esimese maailma õpetlaste ja nende „rahvuslike informantide” käsit-lus teostest, mida nad oma ükskeelses konteksti suvatsevad lülitada (lk 16).

Seda rõhutab oma Kreutzwaldi ja Liivi maailmakirjanduslikule tähendusele keskenduva artikli sissejuhatavas osas ka Jüri Talvet. Peamiselt USA-st läh-tuvad massikirjanduse arhe- ja stereo-tüübid levivad kogu maailmas ning väi-keste maade ja ühiskondade kirjanikud annavad oma parima, et neid matkida. Tekib omamoodi surnud ring: maail-makirjanduseks kvalifitseeritakse vaid need teosed, mis tõlgete kaudu suurtesse keeltesse levivad ning neile stereotüüpi-

dele vastavad. Seejuures võtab postmo-dernistlik kriitika (Talvet osutab siin eraldi prantsuse postmodernismile) ene-sele juhtrolli, kujutades end seismas kõr-gemal kirjanduses endas aset leidvast loomingulisest aktist (lk 94–95). Nagu ülal juba viidatud kultuuriuuringute diskursusega seoses, rõhutab Talvet ka maailmakirjanduse ja rahvuskirjandus-te võrdluses sümbiotismi: igasuguse uue tunnetamine on sümbiootiline ja ühelt poolt sõltub küll kirjandusteadusest, aga selle tunnetuse algidu asub endiselt erinevaid kvaliteete tekitava reaalsu-se sügavuses. „See on nagu maa-alune plahvatus,” kinnitab Talvet, „seda ei saa tunnetada üldine mõistus; seda peab avastama erilise tundelisusega, milles on ühendatud samavaimulisus ja loo-mingulisus” (lk 95). „Plahvatuse” kujund seostub Talvetil Juri Lotmani perifeeria ja keskuse problemaatikaga. Tsentrist perifeeriasse kulgev protsess ei piirdu pelgalt tõlgetega. Eesti keelde on tõlgi-tud esinduslik valik maailmakirjandust, kui pidada „maailmakirjanduse” all sil-mas klassikavaramut.⁸ Selle hulgas on ka paljud romantismi ajastu suurteosed. Kuid oleks ekslik arvata – Talvet ühineb siin Ljubljana Ülikooli võrdleva kirjan-duse ja kirjandusteooria professori Tomo Virki seisukohaga⁹ –, et kõik analüüsiks väärtuslik ja tähtis sündis üksnes lääne suurkeelte areaalis romantismi ajas-tul. Keskusest sõltumatud indigeensed „plahvatused” on võimalikud ka peri-feerias. Talveti veendumuse kohaselt on nii Kreutzwaldi „Kalevipoeg” kui ka Liivi olemasoluluule sügavalt maailma-kirjanduslikud nähtused, ületades seega oma keelelis-kultuurilise piiri ja omades tõlgete kaudu erinevatesse keeltesse po-tentsiaali esindada seda vaheruumi, st

⁸ Vt R. W e l l e k, A. W a r r e n. Kirjan-dusteooria. Tartu: Ilmamaa, 2010, lk 66–67.

⁹ T. V i r k, Romanticism as a Literary-historiographical Project: Romantic Prose Fiction. – Interlitteraria 15. History of Lite-rature as a Factor of a National and Supra-national Literary Canon. Vol. 2. Tartu: Tar-tu University Press, 2010, lk 545–570.

olla *interlitteraria* kõige paremas mõttes. Lugenud nii Figueira ja Talveti kui ka Sibiu (Rumeenia) Ülikooli vanemlektori Andrei Teriani käsitlust, mis polemiseerib Damroschiga (tema väitel on „maailmakirjandus”, milles teise maailma rahvuskirjandused pole esindatud, elliptiline kirjandus),¹⁰ samuti Caius Dobrescu, Bukaresti Ülikooli professori vägagi harivat artiklit,¹¹ leidsin kinnitust omaendagi seisukohale maailmakirjandusest kui paisuvast mentaalsest vaheruumist, millel on mitmekeelne, võrgustikukujuline tšenter. Eri maade kirjandusuurijad, aga ka erinevate tasandite kirjandusõpetajad, tõlkijad ja kirjastajad suhestuvad (või peaksid suhestuma, kui nad tahavad olla üldinimliku ja erilise, globaalse ja lokaalse horisondi ühtepõimijaks) selle ruumiga simultaanselt, mis tähendab totaalset dialoogilisust: võtta ühelt poolt vastu maailmakirjanduse kogemust rahvuskirjanduse väljal ja teiselt poolt vahendada tõlgete ja tõlgenduste kaudu rahvuskirjandustest üldkõneviimelist ning esteetiliselt eeskujulikku maailmakirjandusse.

¹⁰ A. T e r i a n, *Reading World Literature: Elliptical or Hyperbolic? The Case of Second-World National Literatures*. – *Interlitteraria* 17. *World Literature and National Literatures*. Tartu: Tartu University Press, 2012, lk 17–26. Teriani artiklit on esile tõstmiseks väärivaks pidanud ka Olavi Teppan. Vt O. T e p p a n, *Interlitterariast rahvusvaheliselt ja rahvuslikult*. – *Sirp* 10. V 2013.

¹¹ C. D o b r e s c u, *Literary Criticism, Cognitive Culture, and the World Intangible Cultural Heritage*. – *Interlitteraria* 17. *World Literature and National Literatures*. Tartu: Tartu University Press, 2012, lk 108–120.

Mitmed teisedki vaadeldava kogumiku autorid on oma rahvuskirjanduste platvormilt mõõtnud nende seoseid maailmakirjanduse kaanonitega (Jeanne E. Glesener, Vanesa Matajč, Marko Juvan, Maija Burima, Andrei Bodiu, Kwok-kan Tam). Kontrastiivse uurimusena on võetavad Silke Pasewalcki, Liina Lukase ja Katre Talviste artiklid, milles võrreldakse maailmakirjanduslikku esindatust erinevates kirjandusruumides. Kindlasti väärrib tähelepanu Arne Merilai käsitlus sürrealismist eesti luules, aga ka Mele Pesti ülevaade Brasiilia modernistide vaidlusest kohaliku ja globaalse üle kirjanduses, samuti Aigi Heero, Maris Saagpaku, Merilin Kotta ja Lauri Pilteri käsitlused. Nendega dialoogi astumine tähendaks tagasitõlget eesti keelde ja mõjuks ehk sama pentsikult nagu viimasel ajal aina sagedamini ette tulevad teadustööde kaitsmised, kus eesti kolleegid suhtlevad isekeskis inglise keeles.

Selles mõttes ei teeni *Interlitteraria* eesti kirjandusuurijate n-ö sisekommunikatsiooni – selleks on teised platvormid, Keel ja Kirjandus, Vikerkaar, Looming, Tuna, Akadeemia ja eestikeelsed uurimuslikud kogumikud. Eesti kirjandusuurijatele on *Interlitteraria* lähim koht, kus teiste kirjanduskultuuride esindajad ning uurijad, oskamata eesti keelt, meid kuulda võiksid võtta. See on ajakiri, kus meie esinemisi oodatakse võrdsena koos teistega.

REIN VEIDEMANN